

Historiska

"Guldgubbe" (400–500-tal e Kr) från Helgö i Uppland

GULDRUMMET

En lärarhandledning med elevuppgifter

Till läraren

Det här skolmaterialet till Guldrummet riktar sig i första hand till elever i grundskolan.Handledningen är tänkt att användas i samband med ett besök på museet. De guldskeer som visas i Guldrummet kommer från stenåldern, bronsåldern och järnåldern, men även från medeltiden. Många av föremålen är både små och detaljrika, och rummets utrymmen är ganska trånga. Därför lämpar det sig väl att låta eleverna bekanta sig med utställningen i mindre grupper med en skriftlig handledning som stöd.

Skolmaterialet till Guldrummet bygger på ett antal teman som diskuteras med några av montrarna i utställningen som utgångspunkt. För varje tema får eleverna några uppgifter att lösa eller frågor att besvara. Dessa är utformade så att gruppen kan arbeta med såväl hela Guldrumsmaterialet som några utvalda delar av det. Om du som lärare själv leder klassen i utställningen kan handledningen användas aktivt för att ge dig en bas att arbeta utifrån.

Varför är ni intresserade av att besöka just den här utställningen? Är det någonting särskilt som gruppen vill se på museet? Ett enkelt och bra sätt att tillgodogöra sig utställningen är att låta en av museets pedagoger leda en visning. Historiska museet erbjuder dessutom kostnadsfria visningar och föredrag för lärare, se mer information på museets hemsida: www.historiska.se.

Guldrummet – Historiska museets egen skattkammare

Guld har lockat och trollbundet människor i alla tider. Varför anses guld vara så värdefullt? Är det på grund av dess vackra glans? Beror det på att guld är så ovanligt? Eller är det för att guld inte åldras som andra metaller? Guld är en symbol för makt och status. Förr i tiden trodde människor att denna ädla metall kom direkt från gudarna, och den sades också besitta magiska krafter. Det finns uråldriga sagor och myter om guld, och även om de flesta människor inte längre tror på vare sig trolldom eller magi, så verkar det ibland som om många än idag uppfattar guld som lyckobringande.

Idag finns det ovanligt många guldskeer bevarade i Sverige. Sveriges lag om fornminnen och fornfynd är världens äldsta. Om man hittar föremål av guld, silver och kopparlegeringar som är mer än 100 år gamla och saknar ägare ska de lösas in av staten, man kan alltså få hittelön. Guldrummet är en riktig skattkammare, och visst är det en alldeles speciell upplevelse att få möjlighet att se alla dessa rikedomar i verkliga livet.

Välkommen till Guldrummets mytomspunna värld!

Facit till frågorna om Guldrummet

Guldet på Gnitaheden

1. J. R. Tolkiens böcker heter ”Härskarringen”.
2. Berätta sagan på Sigurdsristningen.
3. Vad tycker du?

Smeden

4. Guld går även att hitta i bäckar och åar.
5. Brons blir grönt, det ärgas när det åldras. Guld behåller däremot sin gyllene färg.
6. Brons är en blandning av koppar och tenn (eller zink).

Guld från gudarna

7. Vad tror du?
8. Vad tycker du?
9. Vad tror du?
10. Vad tycker du?

Skatter från Nordens guldålder

11. Guldets renhet brukar mätas i karat.
12. På bilderna syns guden Oden och hans häst Sleipner.
13. Vad tror du?
14. Vad brukar du göra för att få mer tur eller för att slippa otur?

All världens mynt

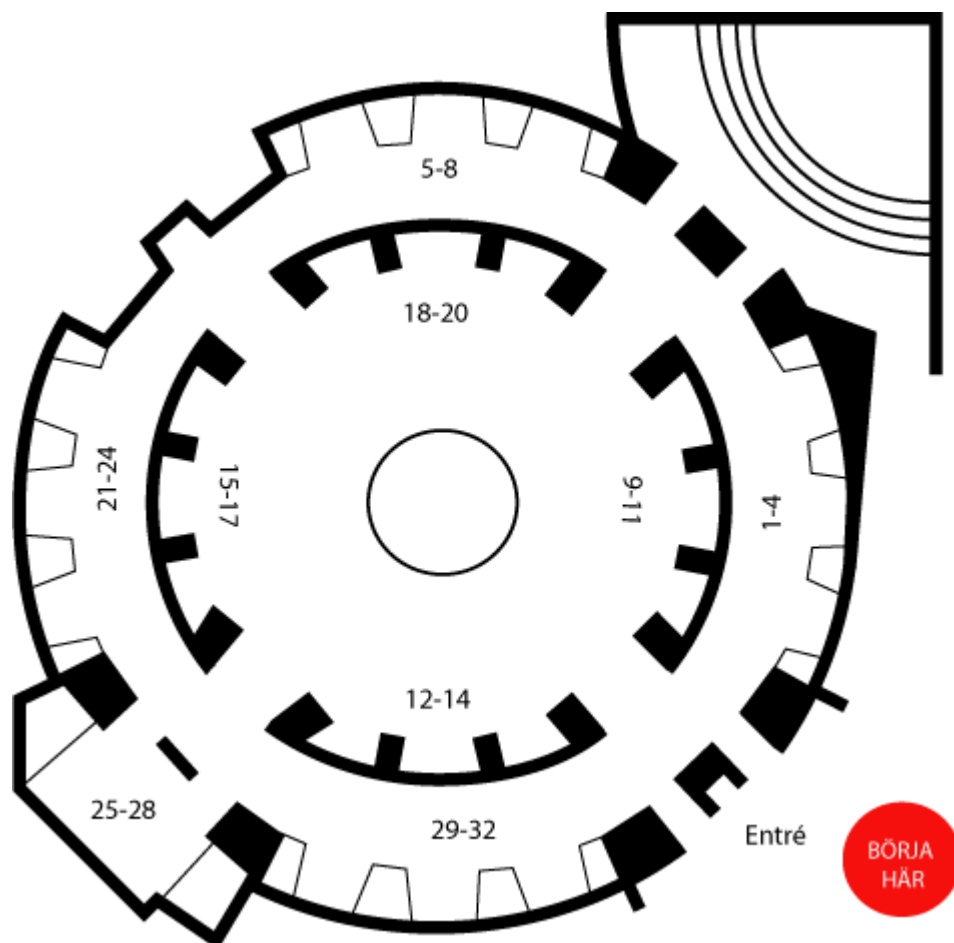
15. Vad tror du?
16. Vad tror du?
17. Vad tror du?

Guld för det allra heligaste

18. Har du sparat någonting särskilt efter en person du beundrar eller saknar?
19. Heliga Birgitta heter Sveriges enda helgon.

Om du vill ha mer information om utställningen och dess föremål kan du gå in på Historiska museets hemsida: www.historiska.se. Där finns också mer undervisningsmaterial om du är nyfiken på någon annan av museets utställningar.

Karta över Guldrummet

Monter 1-4	Guldet och dess mästare
Monter 5-8	Bronsålderns guld
Monter 9-20	Järnålderns guld
Monter 21-24	Vikingatidens silver
Monter 25-28	Krigsbyten och skatter
Monter 29-32	Medeltidens formvärld

Sagor och myter om guld

I järnålderns över 1000 år gamla sagovärld berättas det ofta om guldets magiska krafter. Många berättelser handlar om hur guld kan trollbinda människor. Gullet ger lycka och välgång men samtidigt tar det fram onda sidor hos människor. Ofta vilar det en förbannelse över gullet. Vissa myter är berömda sagor än idag. Här nedan kan du läsa ett utsnitt av en av dem:

Gullet på Gnitaheden

En dvärg vid namn Andvare blir bestulen på en väldig gulds katt som har funnits i släktens ägor ända sedan urminnes tider. Andvare blir vansinnigt arg, och som hämnd utfärdar han en fruktansvärd förbannelse över skatten - gullet ska sprida död och olycka omkring sig till dess att det begravs i jorden.

Efter en tid kommer skatten i händerna på en man som heter Reidmar. Reidmar har två söner, Fafne och Regin, som också vill få del av gullet. Den ena brodern Fafne vill ha allt guld själv, så han dödar sin far, stjälar gulds katten och försvinner ut på Gnitaheden där han förvandlar sig till en hiskelig drake så att han ständigt ska kunna vaka över skatten.

Men Fafnes bror, smeden Regin kan inte glömma gullet. I sin smedja smider han planer för hur han ska kunna ta tillbaka skatten. Själv börjar han bli gammal och trött, men hans fosterson Sigurd, en kungason av Völsundaätt, är både ung, stark och modig. Regin smider ett magiskt svärd, Gram, och lyckas övertala Sigurd att bege sig ut på Gnitaheden för att döda Fafne och ta tillbaka skatten.

Väl ute på heden gömmer sig Sigurd i en grop och väntar på draken. När Fafne kommer ringlande kliver Sigurd ur gropen och ränner Gram rakt upp i buken på draken som dör omedelbart. Från den här dagen kommer Sigurd att kallas Sigurd Fafnesbane.

Sigurd kommer hem till Regin med gulds katten och Fafnes hjärta för att visa att draken verkligen är död. Regin säger att de ska äta hjärtat och ber Sigurd att steka det över elden. Själv lägger han sig för att vila en stund. När Sigurd steker drakhjärtat smakar han en bit för att känna om köttet är färdiglagat. Drakblodet får Sigurd att uppleva de mest underliga saker. Han höra fåglarna tala, och de berättar att Regin inte tänker dela med sig av gullet. Han har tänkt ta hela skatten för sig själv. Sigurd blir rasande och för att hämnas dödar han omedelbart den sovande Regin. Sedan flyr Sigurd med gullet.

Snart börjar olyckorna hopa sig även över Sigurd och till slut tar skatten även hans liv. Var gullet tog vägen vet ingen idag.

1. En av vår tids mest berömda sagoboksförfattare J. R. Tolkien använde sig av den här gamla fornnordiska sagan när han skrev sitt mest kända verk. Vad heter Tolkiens böcker som även har blivit tre filmer?

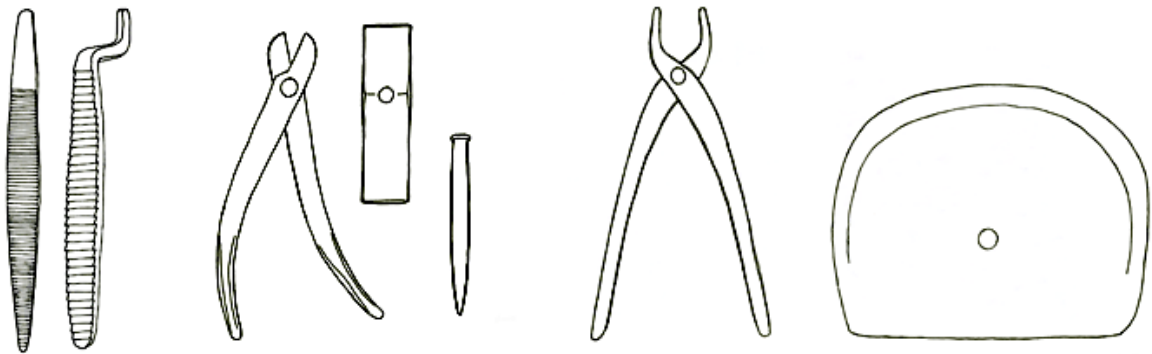
2. Sigurdsagan finns återgiven på en ristning i golvet vid ingången till utställningen. Vilka av berättelsens figurer kan du känna igen? Försök att återberätta sagan med hjälp av bilderna på ristningen.

3. Vad har samma inverkan på människor som gullet i sagan om Sigurd Fafnesbane? Finns det någonting som får människor att "kliva över lik" idag?

Smeden monter 2

Smeden är en mytomspunnen figur som förekommer i många forntida sagor. Han bar på en hemlighet – kunskapen att förvandla metall till verktyg, vapen och smycken. Människor hade stor respekt för smeden och många var nog rädda för honom. Man trodde att detta var en person som hade kontakt med de onda makterna och han ansågs ha övernaturliga krafter. Därför var det viktigt att hålla sig väl med smeden. Men vem var egentligen denna person?

Järnålderns smed var en allt i allo som reste runt på gårdarna och hjälpte folk att smida nytt, laga och lappa. Smedens kunskaper var livsnödvändiga för människor. Utan smeden blev det svårt att få vardagslivet att fungera.

Smedens verktyg. Illustration: Cecilia Bonnevier, Statens historiska museum

Idag känner vi till åtminstone några av hemligheterna bakom järnålderns smidesarbete. I monter syns de verktyg som en guldsmed har arbetat med. Guld smälter vid drygt 1000 grader. För att få upp tillräckligt hög värme var det viktigt att få ordentlig fart på elden. Det görs med hjälp av en blåsbälg, en luftpump av skinn. Bälgen skyddas mot den värsta hettan av en sten, en blästersten med hål i. En sådan finns till vänster i monter.

4. *Ibland bryts guld ur ådror i berg. Men metallen går även att hitta på andra platser. Var mer kan man hitta guld i naturen?*

5. *Om du hittar en skatt, hur kan du då vara säker på att den är av guld och inte exempelvis brons?*

6. *Brons är en blandning av två olika metaller. Vet du vilka?*

Guld från gudarna monter 5-8

Det äldsta gullet vi känner till i Sverige hittades i en grav från slutet av stenåldern. Det är en liten spiral av guldtråd till höger i monter 5, som troligen kommer från Medelhavet. Guld var väldigt ovanligt här uppe i norr under stenåldern, eftersom att man inte kände till några guldfyndigheter i dessa trakter.

Människor som såg guld för första gången tyckte säkert att det var någonting alldeles fantastiskt, men varifrån kom de små kornen som gnistrade och sken så vackert? Kanske var det bitar av solen själv som hade trillat ner på jorden? Eller var det glimrande materialet en gåva från en gudomlig makt? När människor började tillverka smycken och andra saker av guld, dekorerades föremål ofta med spiraler och andra geometriska mönster.

7. Titta på föremålen från bronsåldern i montrarna 6-8. Vilka olika mönster kan du hitta? Varifrån tror du att de personer som skapade dessa mönster fick sina idéer?

Guldet blev snart ett tecken på makt och status. Det gällde att bära smycken som var så stora och pampiga som möjligt. De allra största smyckena, som bältesplattorna och de väldiga spännena, glasögonfibulorna, tillverkades av brons - guld skulle bli allt för dyrbart. Men riktigt mäktiga personer kunde även skänkas vackra guldföremål, till exempel i form av gåvor när de begravdes.

8. Guld har sedan länge varit en symbol för makt och status. Vad tycker du att det finns för symboler för makt eller status idag?

Vid en arkeologisk utgrävning i Håga i Uppland för ett antal år sedan undersöktes en stor hög. Det visade sig vara en bronsåldersgrav fylld med guldschattnar, landets mest guldrika grav från bronsåldern. Graven är 3000 år gammal och från den yngre delen av bronsåldern. Under den här tiden byggdes många stora gravhögar och gravrösen. Ofta placerades de vid kusten på vackra utsiktsplatser och var väl synliga för förbipasserande till land och sjöss.

I gravhögen, intill den döda som hade bränts och lagts ned i en träkista, hittades de föremål som visas i monter 6.

9. Vem kan personen som ligger begravd här ha varit?

10. Vilka likheter och skillnader tycker du att det finns med hur människor begravs idag?

Skatter från Nordens guldålder

En stor del av det guld som finns i guldrummet härstammar från folkvandringstid, 400-550 e. Kr. Från den här epoken har vi hittat så många guldschattnar att tiden ibland kallas för ”Nordens guldålder”. Men guldet framställdes inte här uppe i norr, utan verkar för det mesta komma från romarriket.

monter 10-11

Guldet från Timboholm i Västergötland (monter 10) är den största guldschattnar som finns bevarad i Sverige. Skatten som väger hela 7 kg innehåller tackor och ringar tillverkade av nedsmälta romerska mynt – *solidi*, närmare 1600 stycken. För att kunna föreställa sig skattens värde under folkvandringstid kan nämnas att en romersk soldat tjänade 5 solidimynt per år!

11. Romerskt guld var mycket rent och ordet *solid* (fullkomlig) kommer faktiskt från *solidimynten*. Känner du till i vilka enheter man brukar mäta guldets renhet?

Många av de smycken som tillverkades i norr gjordes säkert efter romerska förebilder, till exempel guldringar. Ta en titt i monter 11. På ringarna syns figurer – de äldsta bilderna av de nordiska asagudarna vi känner till. Men på en del hängen finns inte bara mytologiska bilder, utan även inristade texter med runor, våra äldsta skrivtecken.

12. På några av ringarna syns en figur som rider på en häst med många ben. Denna åttafotade häst, som även är en symbol för Historiska museet, brukade ridas av asarnas krigsgud. Vad heter han, och vad kallas hästen han rider på?

monter 19-20

Många av de guldfynd som härstammar från folkvandringstid har hittats nedgrävda i marken. En hel del av guldets har säkert gömts undan, kanske i oroliga tider, men vissa skatter verkar inte bara vara undangömda – de har hamnat i jorden av andra skäl.

Guldålderns skatter har ofta hittats långt bort från platser där människor har levt och verkat. Ofta ligger skatterna i eller precis intill bäckar och sjöar. Ibland har guldsatterna slagits sönder eller knycklats ihop innan de grävs ner i jorden. Ett av de mest mytomspunna föremålen i Guldrummet är halskragen från Ålleberg i Västergötland (monter 19). Kragen är en av tre liknande halskragar som har återfunnits i Sverige. Den är otroligt detaljrikt dekorerad, och tittar du riktigt nära så kan du se små djur- och människofigurer som klättrar omkring på halsbandet. De figurer på halskragen som ser ut som djurlika varelser med människohuvuden kan föreställa guden Odin, eftersom han sades kunna förvandla sig till olika djur. Det sägs till och med att det berättas en saga på halskragen - kanske går det att läsa den...

Detaljer från halskragen funnen i Ålleberg. Foto: Christer Åhlin, Statens historiska museum

13. Varför tror du att halskragen grävdes ner mitt ute i ödemarken?

Skatter gömda i jorden har också hittats i närheten av platser där människor har bott. I stolphålen till hus återfinns ibland pyttesmå guldplattor med små figurer på. De kallas för guldgubbar, även om både män och kvinnor finns avbildade på dem. Ta en titt på Guldgubbarna i mitten av monter 20. På de små guldplattorna syns kärlekspar som pussas och kramas. Är det bröllopsscener? Kanske var guldgubbarna lyckobringande?

Att offra rikedomar för att få lycka och välgång, eller för att slippa undan olycka, förekommer även i våra dagar. I Guldrummets mitt finns en brunn som museets besökare slänger ner mynt i varje dag. Somliga kallar den en lyckobrunn, andra tror att den som slänger en peng i brunnen får önska någonting. De som arbetar på Historiska museet har döpt den till jätten Mimers brunn, i vilken guden Odin offrade sitt ena höga för att få kunskap om allt som sker i världen. Detta är förstas bara gamla sagor och myter, men de lever vidare och många människor känner till dem än idag.

14. Ge något exempel på vad du själv brukar göra för att få mer tur eller för att undvika otur.

All världens mynt

monter 21-22

Om folkvandringstiden går under benämningen nordens guldålder så skulle man kunna kalla vikingatiden för en Nordens silverålder. I Guldrummet finns 50 kg guld, men hela 150 kg silver och många av silverskatterna är vikingatida. Många av dessa silverskatter är gårdsskatter nedgrävda under hus. Det verkar som om man grävde ned ungefär en skatt per generation på gårdarna under vikingatiden. Man kan undra varför människor gjorde så. Kanske var skatterna bevis för att man ägde marken man bodde på, eller var silvret brudgåvor som har bevarats på gårdarna?

Mynten i silverskatterna kommer från många olika länder. De flesta var arabiska, tyska eller engelska. Nere på kontinenten handlade människor redan för fullt med pengar. Visserligen använde människor pengar även här uppe i norr, men nordborna brydde sig inte så mycket om mynten i sig. I Norden fanns ännu inte något riktigt pengasystem, utan det var silvrets värde i vikt som var intressant. När man skulle köpa eller sälja någonting och vikten på myntet inte stämde klipptes det itu för att värdet skulle bli rätt (se monter 22). Inga växelpengar här inte! I vikingatida silverskatter återfinns ibland halva, sönderklippta silvermynt. Här uppe i Sverige *präglades*, tillverkades, de första mynten först år 995. Mynten var en makt- och statussymbol. En mäktig person skulle ha egna mynt. Genom att avbilda sig själv på mynten kunde kungen poängtera för sitt folk att det var han som hade makten i samhället. Mynten var ett slags reklam eller propaganda helt enkelt.

15. Idag är det fortfarande kungen som avbildas på mynten men varför gör han det?

16. Varför tror du att människor började använda sig av mynt som alternativ till byteshandel?

17. Mynten är på väg bort från dagens betalningssystem. Istället betalar många med kort. Om du får fantisera – vad tror du kommer att bli framtidens betalningsmedel?

Guld för det allra heligaste

monter 28

Det här praktfulla föremålet kom till Sverige som krigsbyte under 1600-talet med kung Karl X Gustav. Det är ett *relikvarium*, en behållare för ben, som en gång har innehållit Elisabeth av Thüringens dödskele. Elisabeth, som levde på 1200-talet, var dotter till en ungersk kung. Men trots hennes kungliga börd arbetade hon bland fattiga och sjuka i samhället. Elisabeth dog bara 24 år gammal. Hon helgonförklarades efter sin död som följd av den barmhärtighet hon hade visat människor. Under medeltiden var det vanligt att bevara *reliker*, kroppsdelar, efter heliga personer.

18. Än idag är det inte ovanligt att bevara föremål som har tillhört kända personer - en autograf, ett brev eller en använd tröja kan idag säljas för dyra pengar på auktion. Ge exempel på någonting du har sparat efter människor du beundrar eller saknar.

Inom till den katolska kyrkan vänder människor sig ofta till helgon när de vill tala med Gud. Det är helgonens uppgift att sköta kontakten mellan Gud och människor. Det finns också olika helgon att vända sig till beroende på vem du är eller vad du vill. Om du är kock så kan du tillbe kockarnas skyddshelgon Diego, eller om du är musiker så kan du vända dig till helgonet Cecilia.

19. I Sverige har bara en person helgonförklarats och fått godkännande av påven. Vet du vem som är Sveriges enda helgon?

